

ВІДГУК
офіційного опонента доктора економічних наук, доцента
Сардака Сергія Едуардовича
на дисертацію **Марущак Дарії Юріївни**
«Вплив інноваційно-інвестиційних факторів
на розвиток інтеграційного об'єднання АСЕАН»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю **08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні**
відносини у спеціалізовану вчену раду К. 35.051.21
Львівського національного університету імені Івана Франка
Міністерства освіти і науки України

Актуальність теми дисертації

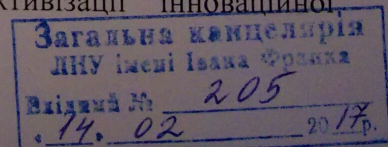
Активізація інтеграційних процесів детермінує збільшення обсягу досліджень даного глобального явища. Стає очевидним, що жодна країна світу, якщо вона має намір розширювати і поглиблювати зовнішньоекономічні зв'язки і забезпечувати стійке економічне зростання в сучасних умовах глобалізації, не може відмовитися від участі в регіональних або трансконтинентальних інтеграційних об'єднаннях. При цьому чітко простежується тенденція одночасної участі країн в декількох регіональних інтеграційних угодах. У зв'язку з цим набувають значущості та актуальності дослідження розвитку інтеграційних процесів з оцінюванням їх впливу на національний і світовий економічний розвиток.

Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) є важливим елементом історично сформованого механізму політичної, військової та соціально-економічної безпеки і міжнародного співробітництва у Південно-Східній Азії, насамперед, у Індокитаї та значною мірою, в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в цілому. Навколо АСЕАН концентрується ряд механізмів і структур, в основі яких полягає система «діалогів», «примусів», «згод» та «політичного хеджування» з провідними державами світу, сформована ще наприкінці 60-х рр. і сучасними головними партнерами у різних сферах співробітництва є Австралія, Індія, Канада, КНР, Нова Зеландія, Пакистан, Республіка Корея, Росія, США, Японія і країни ЄС.

Враховуючи обмеженість фундаментальних і прикладних розробок в українській науковій економічній літературі за даною проблематикою, дисертаційне дослідження щодо впливу інноваційно-інвестиційних факторів на розвиток інтеграційного об'єднання АСЕАН, є питанням актуальним і дає підставу високо оцінити вибір здобувачем теми, а також мети і предмета дослідження.

**Зв'язок дисертації з напрямками наукових досліджень,
програмами, планами, темами**

Напрацювання дисертанта були використані при розробці наукової теми «Економічний розвиток України в контексті глобальних мегатрендів» (номер державної реєстрації 0116U002836). Авторський внесок складається в аналізі та систематизації міжнародного досвіду в сфері активізації інноваційної

діяльності та розробці на його основі комплексу інструментів, спрямованих на інтенсифікацію інноваційного процесу та поглиблення інтеграції вітчизняних суб'єктів економічної діяльності в глобальний інноваційний простір.

Достовірність і обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій

Детальне ознайомлення з дисертацією, авторефератом та публікаціями Марущак Д. Ю. дає підставу зробити висновок про те, що отримані наукові результати дисертанта є обґрунтованими та достовірними.

Розгляд змісту дисертації засвідчив, що в роботі використано ряд наукових методів: методи аналізу і синтезу, наукових узагальнень, метод історичних аналогій – для дослідження передумов формування, особливостей організації та функціонування регіональної економічної інтеграції; статистичний та табличний методи – для опанування стану, закономірностей і тенденцій трансформації інтеграційного об'єднання АСЕАН в контексті розвитку світового господарства; економетричний метод – для оцінки впливу форми залученості національних економік в глобальний високотехнологічний ринок; метод кореляційно-регресійного аналізу – для виявлення зв'язків між рівнем інвестиційної привабливості країн-членів АСЕАН та ступенем їх частки високотехнологічного експорту, відсотку від загального експорту країни, сукупної ставки оподаткування та ставки позичкового відсотку; метод економіко-математичного моделювання з використанням методів нечітких нейронних мереж – для визначення характеру залежностей рівня залученості національних економік країн-членів АСЕАН в глобальний інноваційний ринок від величини факторів інноваційного розвитку країни. Використання численних методів дослідження дозволяє зробити висновок про обґрунтованість основних положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Зміст дисертаційної роботи відповідає назві теми, висновки розділів містять аргументовані положення щодо наукової новизни та повністю реалізують поставлені автором завдання дослідження.

Дисертація оформлена згідно вимогам МОН України, наукові положення викладені логічно, висновки ґрунтуються на результатах власних авторських досліджень.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади формування інтеграційного об'єднання АСЕАН: інноваційно-інвестиційні фактори» розглянуто основні теорії економічної інтеграції з урахуванням основних теоретичних підходів до визначення їх сутності (с. 12-28); визначено методологічні засади оцінювання ефективності економічної інтеграції (с. 28-39), проаналізовано концептуальні основи інноваційної політики інтеграційного об'єднання АСЕАН (с. 39-58). У ході дослідження з'ясовано, що регіональна економічна інтеграція на сучасному етапі є усталеним фактором світового господарства. Зазначено, що розроблюючи та реалізуючи зовнішньоекономічну політику, слід ураховувати, вигоди, які отримує національна економіка від участі в інтеграційних процесах, а також втрати, яких вона зазнає. Підкреслено, що більш ефективно використання результатів науково-дослідної діяльності

обумовлює зростання суспільної віддачі від проведення інноваційно-інвестиційної політики.

У другому розділі «Сучасні тенденції розвитку країн АСЕАН у світовій економіці» визначено особливості торгової інтеграції в країнах АСЕАН (с. 61-77), досліджено вплив інвестиційних факторів на розвиток інтеграційного об'єднання АСЕАН (с. 77-99), оцінено стан інноваційної діяльності в країнах АСЕАН (с. 99-107). У роботі визначено основні напрями трансформації глобального інноваційного простору, виявлено зростання значення країн-членів АСЕАН, як вагомих учасників світового економічного простору. Хоча за розвиненими країнами зберігається лідируюча роль, країни, що розвиваються демонструють вищі темпи зростання. Досліджено основні показники інвестиційної діяльності – обсяги залучених прямих іноземних інвестицій (ПІІ) (табл. 2.7, с. 80), потоки експорту інвестицій (табл. 2.8, с. 81), умови ведення бізнесу (табл. 2.9, с. 85), розглянуто індекс ефективності прийому інвестицій (табл. 2.13, с. 92). Виявлено вплив ПІІ на реальний сектор національної економіки (рис. 2.10, с. 95). Проаналізовано рівень інтеграції національних галузей високотехнологічного виробництва у світове господарство (табл. 2.15, с. 99-100). Досліджено основні показники інноваційної діяльності – фінансування науково-дослідної діяльності (табл. 2.17, с. 101-102), патентна діяльність (табл. 2.19, с. 104), виплати за користування інтелектуальною власністю (табл. 2.20, с. 105).

У третьому розділі «Шляхи впливу інноваційно-інвестиційних факторів на економіку країн-учасниць АСЕАН в сучасних умовах глобальної інтеграції» досліджено напрями впливу інноваційних факторів на структурну трансформацію експортної орієнтації національних економік країн АСЕАН (с. 110-130), запропоновано заходи та методи щодо стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності національних економік країн АСЕАН (с. 130-139), розроблено основні напрямки оптимізації взаємного співробітництва країн АСЕАН та України в умовах трансформації світової економіки (с. 139-160). Досліджено вплив факторів внутрішнього економічного середовища на рівень інтеграції країни в високотехнологічний ринок (табл. 3.1–3.7). Оцінено стан і тенденції співробітництва України з країнами АСЕАН, визначено пріоритетні напрями співпраці.

Порядок викладення матеріалу у дисертаційній роботі віддзеркалює логіку та послідовність проведеного наукового дослідження, які відображені у структурі роботи та стилі її викладення. Отримані здобувачем результати дисертаційного дослідження, сформульовані висновки та рекомендації є науково обґрунтованими і базуються на використанні сучасних поглядів на сутність і особливості формування впливу факторів на розвиток регіональної економічної інтеграції, що підтверджується значною кількістю посилань на роботи провідних вчених-економістів.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених у дисертаційному дослідженні та їх достовірність визначається чітким окресленням мети, завдань та предмету дослідження. Усі наукові припущення, запропоновані автором в дисертації, характеризуються високим рівнем теоретичної обґрунтованості та мають практичне значення. Їх

достовірність підтверджується використанням значної кількості статистичних даних, яким надана адекватна інтерпретація автором у роботі.

Наукова новизна наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі

Наукова новизна отриманих результатів дає змогу вирішити теоретичні та практичні завдання щодо ідентифікації, розробки та обґрунтування впливу інноваційно-інвестиційних факторів на розвиток інтеграційного об'єднання АСЕАН.

Наукову новизну одержаних результатів засвідчують такі найбільш значущі наукові положення, що винесені на захист:

- розроблено комплекс рекомендацій із вдосконалення експортної спеціалізації країн АСЕАН на основі економіко-математичної моделі впливу факторів економічного середовища країн (за даними Глобального інноваційного індексу) з використанням методів теорії нечіткої логіки. Ця розробка дає можливість оцінити залежність інтеграції національних економік до світового господарства від якості економічного середовища країн (с. 110-130). *Практичне значення розробки:* створюється можливість оцінювання зміни ступеня інтеграції країни в глобальний інноваційний ринок при зміні факторів внутрішнього середовища та коригуванні національної економічної політики (у тому числі політики в сфері інновацій, науки та техніки) таким чином, щоб ефективно впливати на залученість країни в світову інноваційну економіку. За рахунок задіяння авторської економіко-математичної моделі, побудованої з використанням даних про національні економічні середовища, виокремлено основні фактори зростання рівня інтегрованості країн-членів АСЕАН в глобальний інноваційний ринок;

- удосконалено теоретичне уявлення про регіональні особливості інтеграції, фактори, що сприяють (висока ступінь торгової та інвестиційної взаємозалежності країн регіону, велике число двосторонніх і багатосторонніх угод про вільну торгівлю та ін.) і перешкоджають (високий рівень економічної диференціації, одноманітність структури виробництва і експорту окремих країн, відмінності в області тарифного і нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі та ін.) взаємодії країн регіону (с. 12-28). *Практичне значення розробки:* результати дослідження основних характеристик дозволяють глибше опанувати суть інтеграції, досліджувати різноманітні інтегративні процеси та керувати ними;

- удосконалено характеристику ключового фактора комплексу оцінки якості регіональної і глобальної економічної інтеграції – інноваційної діяльності країн регіону, що знаходиться у взаємозалежності з іншими факторами комплексу індикаторів і визначає рівень розвитку інтеграційного процесу для регіону і країн-учасниць, що дозволяє значно підвищити ефективність діяльності регіонального об'єднання (с. 34-36). *Практичне значення розробки:* визначення й опис ключового фактору в алгоритмі оцінки інноваційної діяльності країни надає можливість більш якісніше використовувати державам інноваційно-інтелектуальний потенціал й визначати міру своєї динаміки у глобальному вимірі;

- удосконалено комплекс індикаторів вимірювання якості регіональної і глобальної економічної інтеграції, що спирається на узагальнення, систематизацію та доповнення методик і показників оцінки різних форм і регіональної інтеграції, включає чотири групи факторів оцінки залученості інтеграційного об'єднання в світові економічні відносини, розвитку внутрішньорегіональної інтеграції та сприяє всебічній оцінці впливу інтеграції на розвиток соціально-економічних процесів об'єднання і країн-учасниць (с. 28-39). *Практичне значення розробки:* використання даного комплексу індикаторів дозволяє визначити концептуальні засади політики економічної інтеграції;

- удосконалено теоретичні підходи до визначення позитивних та негативних ефектів міжнародних інтеграційних процесів, які відображають багатовимірні відносини, що формуються між країнами та іншими суб'єктами регіональних економічних об'єднань (с. 37-39). *Практичне значення розробки:* концептуалізація різнобічних ефектів від розгортання міжнародних інтеграційних процесів надає можливість прогнозування та попередження негативних екстерналій;

- набули подальшого розвитку оцінка впливу факторів соціально-економічного середовища національних економік країн АСЕАН на рівень інвестиційної інтеграції країн (с. 85-99). *Практичне значення розробки:* проведений аналіз взаємозв'язку рівня сукупної ставки оподаткування, ставки позичкового відсотка, частки високотехнологічного експорту до частки залучення ПІІ країною-членом інтеграційного об'єднання АСЕАН, засвідчує важливість впливу цих показників щодо збільшення залучення інвестиційних потоків національними економіками АСЕАН;

- набув подальшого розвитку аналіз глобальних імперативів інноваційно-інвестиційної взаємодії країн АСЕАН у світовій економічній системі. Визначено, що для прискорення інвестиційно-інноваційного процесу в країнах АСЕАН необхідно розвивати наукоємні галузеві програми, націлені на розвиток технологій в окремих пріоритетних секторах (авіабудування, суднобудування, космос, ядерний комплекс, нові транспортні технології, засоби телекомунікації, рішення проблеми віддаленого доступу, торгівля, інформаційна безпека, універсалізація послуг). У сфері венчурного інвестування важливим напрямком стала підтримка інноваційних компаній на початкових стадіях розвитку. Діяльність венчурного капіталу в країнах, що розвиваються АСЕАН повинна бути ув'язана з механізмом технологічного трансферту, що, в свою чергу, також має бути ув'язано з створенням нових і збереженням існуючих ринків наукоємної продукції (с. 130-139). *Практичне значення розробки:* проведене дослідження дає змогу практично оцінити співвідношення, взаємозв'язок та сферу застосування інновацій та інвестицій у міжнародній діяльності;

- набули подальшого розвитку рекомендації щодо забезпечення ефективного інтеграційного процесу України до країн АСЕАН на основі аналізу інтеграційних процесів та виділення основних напрямів співпраці (с. 139-160); *Практичне значення розробки:* у процесі дослідження векторів співробітництва між Україною та АСЕАН було визначено основні пріоритетні

сфери та існуючі можливості для покращання відносин на політичному та економічному рівні.

Усе вищезазначене, безумовно, надає підстави для загальної позитивної оцінки рецензованого дисертаційного дослідження, в якому автором самостійно і на достатньо високому рівні досягнуто мети і вирішено поставлені завдання, та стверджувати, що дисертаційна робота є завершеною та цілісною науковою працею, а її змістовна побудова є послідовною та логічною.

Повнота відображення результатів дослідження в опублікованих працях

Матеріали дослідження Марущак Д. Ю. у достатній мірі висвітлені в наукових працях автора. Основні положення та результати дисертації пройшли апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах. За результатами проведених досліджень опубліковано 15 наукових праць (2 статті у наукових фахових виданнях України, 2 статті у наукових фахових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз, 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, 9 – тез доповідей у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій і семінарів) загальним обсягом 4,3 д.а. За змістом публікації розкривають основні положення дисертації. Особистий внесок здобувача в опублікованих працях зазначений у дисертації та авторефераті. Наукові результати, які винесені на захист, одержані автором особисто. Опубліковані роботи відображають основні положення дисертації, задекларовану наукову новизну, висновки та пропозиції.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Теоретичне значення отриманих результатів дисертаційної роботи Марущак Д. Ю. на тему «Вплив інноваційно-інвестиційних факторів на розвиток інтеграційного об'єднання АСЕАН» полягає в тому, що в результаті проведеного дослідження отримано нові науково-обґрунтовані методологічні рішення які в сукупності дають змогу вирішити наукове завдання задіяння інноваційних та інвестиційних факторів, як засобу забезпечення зростання соціально-економічного рівня розвитку членів окремого регіонального інтеграційного об'єднання.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційної роботи полягає в тому, що запропоновані розробки і вдосконалені методичні підходи дозволяють раціоналізувати процеси участі країн у регіональних інтеграційних структурах.

Висновки та пропозиції дисертанта використовувалися в роботі Департаменту регіонального розвитку Черкаської обласної державної адміністрації (довідка № 1668 від 07.12.2016), Черкаській торгово-промисловій палаті (довідка № 264101.4-7 від 07.12.2016) та Черкаському державному технологічному університеті при викладанні дисциплін: «Міжнародна економічна діяльність України», «Міжнародна економіка», «Управління міжнародною конкурентоспроможністю» (довідка № 1892/01-10.04 від 02.12.2016).

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації

За змістом дисертація та автореферат оформлені відповідно до встановлених вимог, при цьому автореферат ідентично узагальнює та відображує основні положення, викладені у дисертації.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації та автореферату

Відзначаючи в цілому достатній науковий рівень розробок здобувача та обґрунтованість одержаних результатів, необхідно зазначити наявність певних недоліків і дискусійних положень.

1. Досліджуючи АСЕАН автору було б доцільно звернути більше уваги на внутрішню та зовнішню проблематику розвитку даного інтеграційного об'єднання й чітко визначити, розмежувати та описати головні загрози, виклики, тенденції, ризики, проблеми та головних суб'єктів впливу. У тому числі, це: перманентний вплив потужних держав-лідерів, насамперед Великобританії, США та Росії; посилення напруженості від впливу регіональних конкурентних центрів – Японії та КНР; наявність конфліктних моментів у взаємовідносинах АСЕАН і КНР за належність островів у Південно-Китайському морі; проблема поділу континентального шельфу і морських економічних зон навколо островів Південно-Китайського моря та територіально-прикордонні суперечності країн-членів АСЕАН; повільність інтеграційних процесів в АСЕАН; суперечності стосовно подальшого управлінського вектору розвитку; міждержавні конфлікти і наявність сепаратистських та екстремістських угруповань. Дослідження даних детермінантів, разом з урахуванням глобальних чинників впливу надало б можливість філігранного розгляду об'єкта дослідження як процесів впливу інноваційно-інвестиційних факторів на розвиток регіональної економічної інтеграції країн Південно-Східної Азії.

2. Враховуючи, що на момент проведення дисертаційного дослідження АСЕАН налічувало 10 країн-членів, незрозумілою є позиція автора, коли при розгляді окремих економічних аспектів деякі країни-члени залишилися поза зоною уваги. Наприклад, при розгляді індексу ефективного прийому ПІІ у табл. 2.13 наведено 9 країн; огляд виплат за користування інтелектуальною власністю у табл. 2.2 містить 9 країн; у п. 3.1. графічно визначено залежність ступеня інтегрованості у глобальний високотехнологічний ринок лише 7 країн; аналізуючи зовнішню торгівлю товарами України з країнами АСЕАН автором розглянуто 9 країн; у Додатку Д наведено SWOT-аналіз інноваційної діяльності для 6 країн; у Додатку Є при оцінюванні рівня диференціації країн АСЕАН опрацьовано по 7 країн; у Додатку З при аналізі зовнішньої торгівлі послугами і товарами України наведено 8 країн АСЕАН.

3. Позитивно оцінюючи якість дослідження економічної динаміки розвитку АСЕАН зазначимо, що створення інтеграційного об'єднання АСЕАН відбулося у 1967 р. і набуло сучасної сформованості країн-членів у 1999 р., тому видається некоректним подання певного статистичного та розрахункового матеріалу автором через наведення різних часових інтервалів, застарілих даних або відсутності ідентифікації часу, що призвело до спрощення здійснених

висновків (рис. 2.1, 2.2, 2.3 – 1967-2015 рр.; табл. 2.3, 2.4, 2.5 – 1995-2013 рр.; табл. 2.2, 2.6, 2.7, 2.8, 2.20 – 2000-2014 рр.; рис. 3.8. – 2003-2014 рр.; табл. 2.13 – 2004-2014 рр.; табл. 2.17 – 2007, 2009, 2011, 2013 рр.; рис. 2.5, 3.9, табл. 2.18 – 2008-2014 рр.; табл. 2.1, табл. 3.9 – 2010 і 2015 рр.; рис. 2.8. – 2010-2014 рр.; табл. 2.14 – 2013 р.; рис. 2.4, 2.9, 2.11 – 2014 р.; табл. 2.15, 2.16, 3.8 – 2015 р.; табл. 2.9 – 2016 р.; табл. 2.10, 3.1-3.7, рис. 3.1-3.7 – час взагалі не зазначений).

4. Виходячи з логіки дослідження та подання дисертаційного матеріалу п. 3.2 «Використання тенденцій ПІІ у формуванні ефективної інвестиційно-інноваційної політики країн АСЕАН» мав би містити розробку авторського механізму задіяння визначених тенденцій ПІІ у регіональній інвестиційно-інноваційній політиці даного об'єднання. Однак формалізації даної проблематики не здійснено, авторські пропозиції за мірою їх обґрунтованості, порівняно з попередніми підрозділами, мають спрощений та декларативний характер, графічний матеріал відсутній, а обсяг цього ключового підрозділу складає неповні дев'ять сторінок (с. 130-139).

5. Розглядаючи у п. 3.3 «Напрямки оптимізації взаємного співробітництва країн АСЕАН та України в умовах трансформації світової економіки» автор рекомендує активізувати співпрацю нашої держави з цим регіональним об'єднанням, але при цьому спрощено аргументує доцільність, форми, сфери, а також оминає ряд інших ключових питань взаємодії. Робота беззаперечно була б більш якіснішою, якби автор здійснив би власний прогноз або скористався розробками інших дослідників і визначив у дисертації стосовно АСЕАН та України їх вірогідний майбутній інтеграційний формат розвитку, формалізував економічний потенціал, оцінив ризики та зазначив оптимальні часові межі співробітництва.

6. Підтверджуючи специфічність тематики дисертаційного дослідження і загальний брак видань за даною проблематикою, слід констатувати обмежений обсяг цільових публікацій з розвитку АСЕАН у списку використаних джерел, що обумовило звуження авторських пропозицій. Нажаль, автором не опрацьовано наявних у відкритому доступі в Інтернеті публікації, таких українських вчених і експертів-аналітиків, як: М. Згуровський, Ю. Пахомов, А. Філіпенко (2010); О. Коломієць (2012); С. Мариніна (2013); К. Маркевич, В. Сіденко, В. Юрчишин (2015) та інші. На пострадянському просторі різнобічні аспекти розвитку АСЕАН ґрунтовно висвітлювали М. Потапов, О. Салицький, О. Шахматов (2008); Л. Васильєв, А. Воронін, Є. Кобелев (2010); І. Коміссіна (2012); М. Малетін (2007); О. Мартинова (2012). При цьому частина використаних джерел має опосередковане відношення щодо висвітлення предмету дослідження (№ 10, 20, 52, 57).

7. У дисертації спостерігаються певні диспропорції обсягу наведеного матеріалу за його значущістю, коли викладенню окремих аспектів дослідження приділяється забагато уваги. Наприклад, дискусійною постає практична доцільність наведення у дисертації Додатку Б «Показники оцінки рівня ефективності регіональних інтеграційних процесів» на 13 сторінках (с. 185-197).

Водночас зазначені зауваження не є принциповими, носять дискусійний характер, в цілому не зменшують загальної позитивної оцінки дисертаційного

дослідження і можуть стати предметом обговорення та пояснення на захисті. Побажання вказують на багатоплановість досліджуваної проблеми, її складність та значущість.

Загальний висновок по дисертації

За сукупністю якісних та формальних ознак дисертація Марушак Дарії Юріївни на тему «Вплив інноваційно-інвестиційних факторів на розвиток інтеграційного об'єднання АСЕАН» є самостійною, цілісною, логічно завершеною науковою працею, в якій вирішено поставлені завдання, одержано нові науково обгрунтовані результати та сформульовано практичні рекомендації.

Високий рівень виконаного дослідження, наукова новизна отриманих результатів, теоретичне і практичне значення, достовірність висновків і рекомендацій, актуальність теми дають підставу стверджувати, що дисертаційна робота відповідає вимогам МОН України та пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., а її автор Марушак Дарія Юріївна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки та
управління національним господарством
факультету міжнародної економіки
Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара
Міністерства освіти і науки України

С. Е. Сардак

Підпис д.е.н., доц. С. Е. Сардака засвідчую:

Вчений секретар
Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара,
професор

В. В. Лобода